

Несие жүйесі

PhD, доцент Досжан Р.Д

Дәріс жоспары:

1. Екідеңгейлі банк жүйесінің элементтері
2. Эмиссиялық банк функциялары
3. Эмиссиялық емес банктер
4. Парабанк (несие және қаржы институттары)
5. Несие және қаржы институттары функциялары

Қазақстанның несие жүйесінің қандай ішкі жүйелері бар?

Қазіргі несие жүйесінде екі ішкі жүйе бар: банк және парабанк (несие және қаржы институттары)

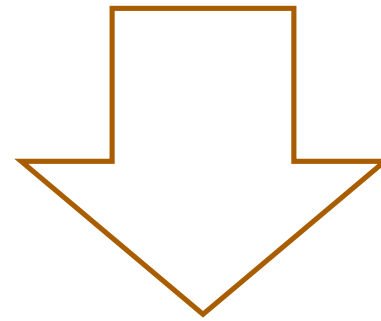

Банк

Парабанк

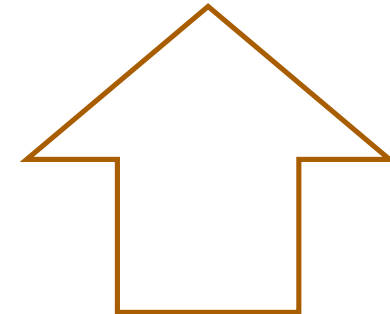
Банк жүйесі

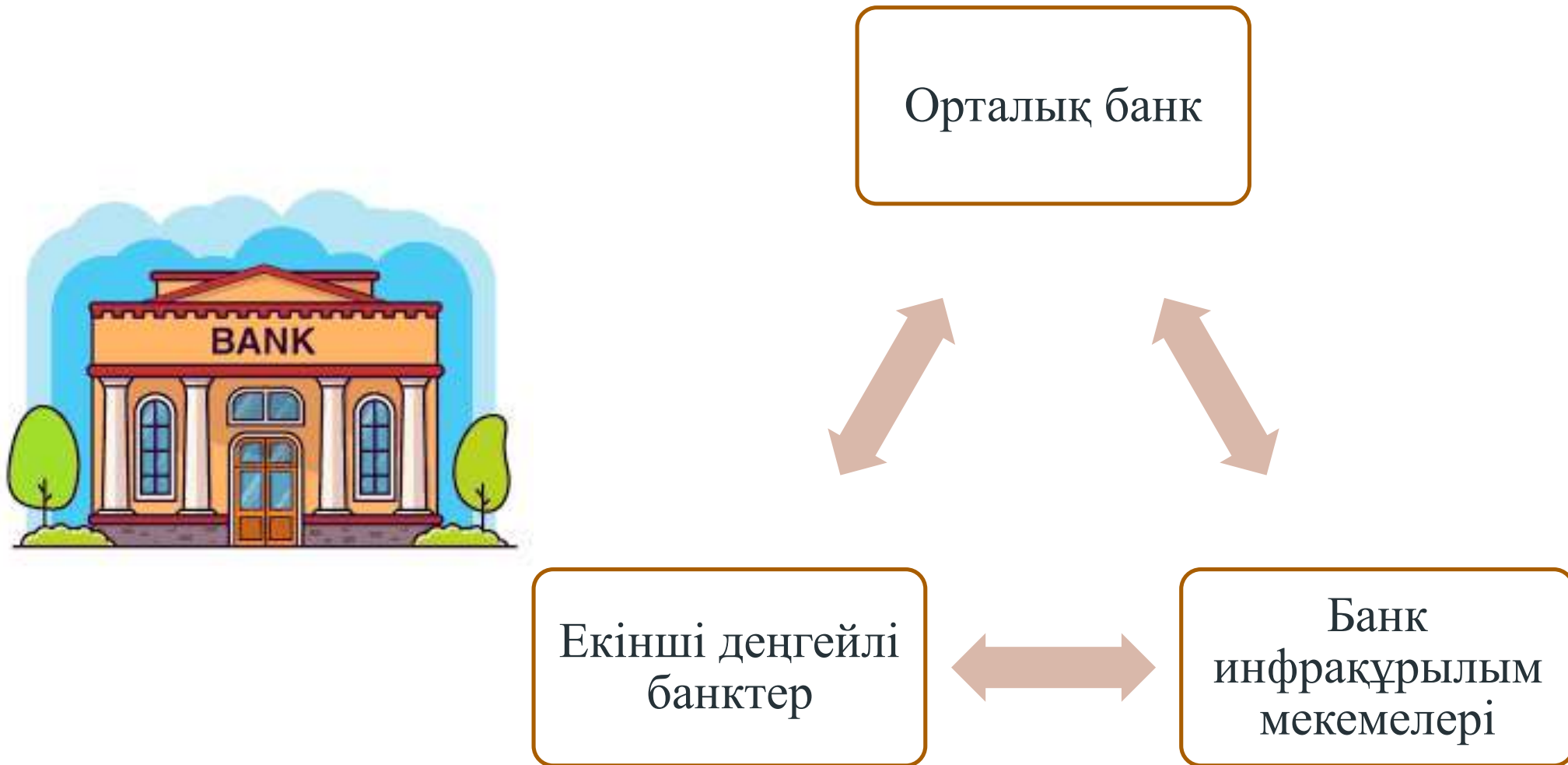
Бірдеңгейлі

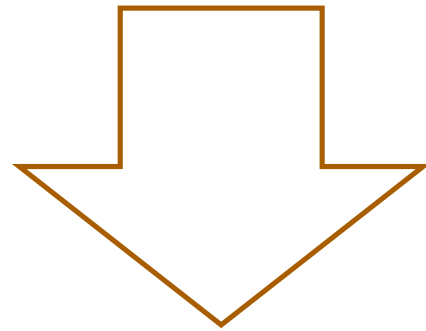
Екідеңгейлі

Екі деңгейлі банк жүйесінің элементтері

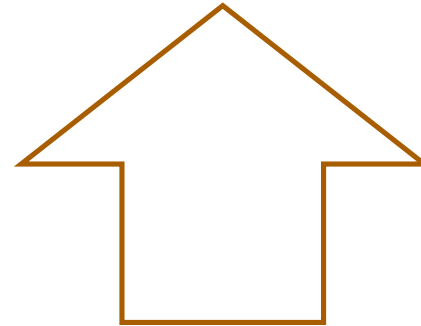
Функциялық ерекшеліктеріне қарай банктердің түрлері

Эмиссиялық

Эмиссиялық емес

Эмиссиялық банк функциялары

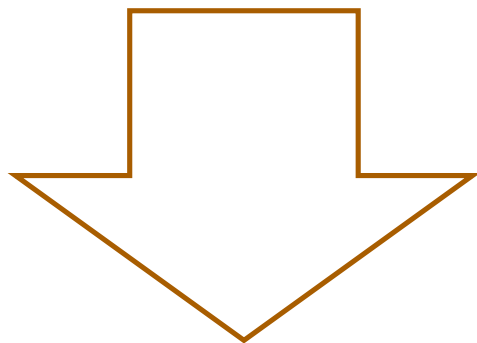
Реттеуші

Бақылаушы

Ақпараттық-зерттеу

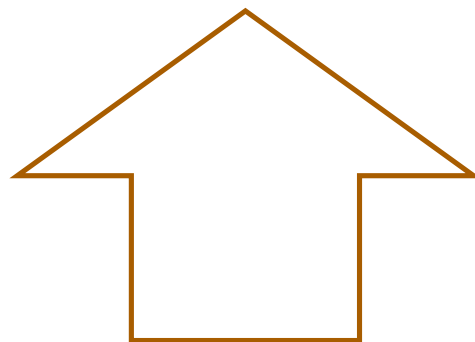
Эмиссиялық емес банктер

Коммерциялық
банктер

Мамандандырылған
банктер

Парабанк (несие және қаржы институттары)

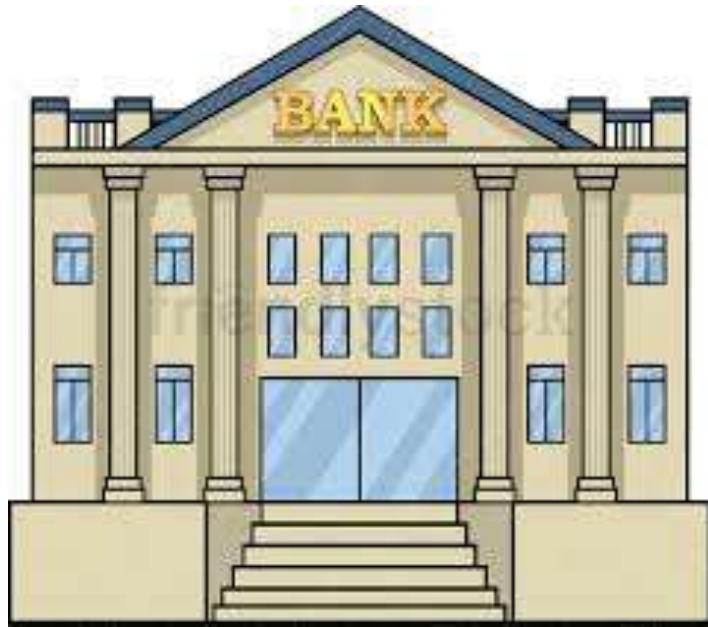

Несие және қаржы институттары функциялары

Әр түрлі бағалы
қағаздарды шығару
арқылы халықтың
жинақтарын
жинақтау

Ресурстарды қайта
бөлу

46,6 трлн теңге

21 ЕДБ, 12 шетелдің қатысуымен, 8 еншілес банк

6-Дәріс-Несие жүйесі

Дәріс жоспары:

1. Екідеңгейлі банк жүйесінің элементтері
2. Эмиссиялық банк функциялары
3. Эмиссиялық емес банктер
4. Парабанк (несие және қаржы институттары)
5. Несие және қаржы институттары функциялары

Қазіргі заманғы несие жүйесі ұзақ тарихи дамудың және нарықтық экономиканың даму қажеттіліктеріне бейімделудің нәтижесі болып табылады. Несиелік жүйенің екі ұғымы ерекшеленеді: 1) несиелік-есеп айырысу қатынастарының, несие беру нысандары мен әдістерінің жиынтығы; 2) экономиканы реттеу мақсатында мемлекет белсенді пайдаланатын несиелік-қаржы мекемелерінің жиынтығы.

Несие жүйесі банктік және басқа несие мекемелерінің жиынтығымен, ұйымның заңды нысандарымен және несие операцияларын жүзеге асырудың тәсілдерімен сипатталады. Несиелік қатынастарды ұйымдастырудың екі ішкі жүйесі бөлінеді: банктік және банктік емес институттар аясында. Тиісінше, несие жүйесінің екі негізгі буыны қалыптасады: банк және мамандандырылған несие және қаржы институттары.

Жоғарыда айтылғандай, қазіргі несие жүйесінде екі ішкі жүйе бар: банк және парабанк (несие және қаржы институттары).

Банктер қаншалықты жақсы жұмыс істесе, соғұрлым ақша экономикаға тезірек айналады және олар елге сауда жасауға және тауар өндірісін дамытуға көмектеседі. Бірақ егер банктер бұл жұмысты тоқтатса, кез-келген мемлекеттің экономикасы «қыза» бастайды.

Осылайша, банктер нарықтық экономиканы азаматтарға, мемлекетке және кәсіпкерлерге қажетті ақшаны ыңғайлы және жылдам жылжытуға болатын арналар жүйесімен қамтамасыз етеді.

Банктердің өзара байланыстарына, олар атқаратын функциялардың сипатына байланысты банк жүйесін құрудың екі түрі бөлінеді: бір деңгейлі (тарату, орталықтандырылған) және екі деңгейлі.

Әкімшілік-командалық басқару режимі бар елдер үшін бір деңгейлі банк жүйесі тән. Оның ерекшеліктері барлық банктер, соның ішінде орталық банктер шаруашылыққа несиелік және есептік қызмет көрсету бойынша ұқсас функцияларды атқаратындығында. Жүйеде ресми түрде бірнеше банк болса да, іс жүзінде Орталық банк бірыңғай несие-есеп айырысу және валюта орталығы ретінде әрекет ететін коммерциялық банктердің функцияларын өзіне алады.

Қазақстанды қоса алғанда, нарықтық экономикасы бар елдерде орталық және коммерциялық банктер функцияларының қатаң бөлінуімен сипатталатын екі деңгейлі жүйе жұмыс істейді.

Екі деңгейлі жүйе үш элементтен тұрады: орталық банк (банк жүйесінің осі); екінші деңгейдегі банктер және банк инфрақұрылымы мекемелері – банк қызметін ақпараттық, әдістемелік, ғылыми және кадрлық қамтамасыз ету (ақпаратты өңдеу, беру және сақтау қызметтері, банкаралық коммуникацияның халықаралық жүйелері, сақтандыру құрылымдары, есеп айырысу палаталары, аудиторлық қызметтер, валюта саудасы орталықтары, банкаралық несиелер, банктер үшін кадрлар даярлау жүйесі).

Банктер атқаратын функцияларының ерекшелігіне қарай екі түрге бөлінеді: эмиссиялық және эмиссиялық емес.

Эмиссиялық банктер – орталық банктер айналысқа ақша белгілерін шығаруға құқылы. Әр түрлі елдерде олар әртүрлі аталады: халықтық, ұлттық, резервтік.

Орталық банктер банк жүйесінің реттеуші буыны болып табылады, сондықтан олардың қызметі ақша айналымын нығайтумен, ұлттық ақша бірлігінің және оның шетел валюталарына қатысты бағамының тұрақтылығын қорғаумен және қамтамасыз етумен; елдің банк жүйесін дамыту мен нығайтумен; есеп айырысудың тиімді және үздіксіз жүзеге асырылуын қамтамасыз етумен байланысты.

Бірқатар елдерде орталық банктердің бұл міндеттері заңнамада бекітілген. Осылайша, ұлттық ақша бірлігінің эмиссиясына монополия Орталық Банкке несие институттарының өтімділігін бақылауда ұстауға мүмкіндік береді. Германияда, мысалы, неміс федералды Банкі туралы заңда ақша массасының өсуінің жоғарғы шегін белгілеу механизмі берілмегеніне қарамастан, айналыстағы ақшаны реттеу құралдары анықталды.

Орталық банк негізінен үш негізгі функцияны орындайды: реттеуші, бақылаушы және ақпараттық-зерттеу.

Бірінші функция айналыстағы ақша массасын реттеуді қамтиды. Бұған қолма-қол және қолма-қол ақшасыз эмиссияны азайту немесе кеңейту және дисконттау саясатын, минималды резервтер саясатын, ашық нарықты, сондай-ақ валюта саясатын жүргізу арқылы қол жеткізіледі.

Бақылау функциясы реттеуші функциямен тығыз байланысты. Орталық банк, мысалы, минималды резервтер немесе дисконттау саясатын жүргізу кезінде белгілі бір банктің жағдайы туралы кең ақпарат алады. Бақылау функциясы банк жүйесінің сапалық құрамына қойылатын талаптарға сәйкестікті анықтауды, яғни несиелік институттарды Ұлттық банк нарығына жіберу рәсімін қамтиды. Бұдан басқа, бұған несиелік институттар үшін талап етілетін экономикалық коэффициенттер мен нормалар жиынтығын әзірлеу және оларды бақылау жатады.

Барлық орталық банктерге ақпараттық-зерттеу функциясы, яғни ғылыми-зерттеу, ақпараттық-статистикалық орталықтың қызметі тән. Сонымен қатар, көптеген елдерде бұл функция заңмен белгіленген. Сонымен, неміс федералды Банкі қажет болған жағдайда Федералды Үкіметке ұсыныстар беруге, сондай-ақ оны несие жүйесінің дамуы туралы ақпаратпен қамтамасыз етуге міндетті.

Эмиссиялық емес банктерге екінші деңгейдегі банктер жатады. Екінші деңгейлі банктерді *коммерциялық (әмбебан) және мамандандырылған* банктерге ажыратамыз.

Коммерциялық банктер кез-келген экономикалық формацияға тән. Олар депозиттер түрінде тартылған және меншікті акциялар мен облигациялар шығару арқылы өнеркәсіп пен сауданы несиелендірумен және қаржыландырумен айналысады. Бұл банктер өз ресурстарын эмиссиялық банктерден қарыз алу арқылы толықтырады. Өндіріс және айналым процесінде уақытша босап қалатын ақша капиталдарын және халықтың бос қаражатын жинақтай отырып, коммерциялық банктер оларды жұмыс істеп тұрған кәсіпкерлерге несиеге береді. Басқаша айтқанда, осы банктер арқылы экономиканың әртүрлі салалары арасында капиталды қайта бөлу жүреді.

Мамандандырылған банктер мына бағыттары бойынша ерекшеленеді:

1. Мақсаттар бойынша, негізінен өз клиенттерінің көпшілігі үшін бір немесе екі қызмет түріне бағытталған. Бұл инвестициялық (несие беретін инвестициялық жобалар), инновациялық (ғылыми-техникалық прогреске ықпал ететін жобаларға несие беру), ипотекалық (жылжымайтын мүлік кепілдігімен несие беру) банктер.

2. Салалар бойынша, экономиканың немесе халықтың жекелеген салаларына (құрылыс, ауыл шаруашылығы және т.б.) қызмет көрсетуге мамандандырылады.

Банктерден басқа, несие жүйесінде мамандандырылған несие және қаржы институттары (МНҚИ) немесе парабанктер де бар. Олар ақша нарығындағы кез-келген қызметті қанағаттандыруда алшақтық пайда болған кезде пайда болады, мысалы, шағын

жинақтарды тарту немесе халықтың бағалы қағаздарын орналастыру. Олардың қызметіне лицензия талап етілетін банктік операциялардың аз саны (әдетте бір немесе екі) кіреді. Мұндай институттарға ең алдымен қаржы, сенімгерлік және сақтандыру компаниялары, жеке зейнетақы қорлары, несиелік одақтар мен кооперативтер, несие-жинақ қауымдастықтары, инвестициялық қорлар, ломбардтар және басқа да мекемелер жатады. Олар халық пен заңды тұлғалардың қаражатын жинақтайды, кәсіпорындар мен азаматтарға несие береді, банкаралық несиелер нарығында делдал болады және сенімгерлік операцияларды орындайды.

Мамандандырылған несие-қаржы институттары мынадай функцияларды жүзеге асырады:

* Әр түрлі бағалы қағаздарды шығару арқылы халықтың жинақтарын жинақтау.

* Ресурстарды қайта бөлу:

- ипотекалық несиелер беру есебінен;

- облигациялық қарыздарды сатып алу жолымен;

- тұтынушылық несиелер беру арқылы;

- несиелік өзара көмек арқылы.

2023 жылғы 1 шілдедегі жағдай бойынша Қазақстан Республикасының банк секторы 21 екінші деңгейлі банктермен ұсынылған , оның ішінде 12-і шетелдің қатысуымен банктер, оның ішінде 8 еншілес банктер.

2023 жылғы 1 шілдедегі жағдай бойынша банк секторының **активтері** ағымдағы жылдың маусымымен салыстырғанда **2,6 %** -ға немесе **1,2 трлн** теңгеге (2023 жылдың басынан – 4,5%-ға немесе 2,0 **трлн** теңгеге өсті) ұлғайып, 46,6 трлн теңгені құрады, негізінен алғанда өтімді активтердің 4,5%-ға артуы нәтижесінде.